

УДК 821.112.2'255.4
DOI: 10.31891/2415-7929-2021-22-12

КОНАРЖЕВСЬКА В. І.
Національна академія Національної гвардії України

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОДАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ MÜSSEN I SOLLEN ТА ЇХ ВІДОБРАЖЕННЯ В НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Згідно з назвою, у статті розглядається проблема семантичного розмежування модальних дієслів німецької мови *müssen* і *sollen*. Надається основна інформація про значення кожного з них. Зокрема акцентовано увагу на різний ступінь сили висловлювання *müssen* і *sollen* та ступінь їх специфіки з урахуванням ситуації вживання. З'ясовано, що складність семантичного тлумачення цих модальних дієслів впливає також і на їх уживання і переклад українською мовою.

Ключові слова: модальність, модальні дієслова, семантичне значення, переклад, *müssen*, *sollen*.

KONARZHEVSKA V.
The National academy of the National guard of Ukraine

SEMANTIC FEATURES OF MÜSSEN AND SOLLEN MODAL VERBS AND THEIR REFLECTION IN GERMAN-UKRAINIAN TRANSLATION

The article analyzes the problem of semantic differentiation of modal verbs of the German language *müssen* and *sollen*. Modal verbs express modality, which is analyzed by scientists in terms of phonetics, morphology, syntax, semantics. The concept of modality is characterized by scholars in different ways, and therefore the meaning of modal verbs may be related to the difficulties of their understanding and use. Most modal verbs of the German language do not cause special problems either with their interpretation or with their translation into Ukrainian.

What cannot be said about modal verbs *müssen* and *sollen*. It was found that the textbooks on German grammar do not have enough information about the specifics of these modal verbs to meet the knowledge needs of those who study German. Action with *sollen* is caused by the will of someone else, whereas with *müssen* action is objectively necessary. However, *sollen* is understood as a *müssen* specification when it comes to a requirement. Therefore, *müssen* and *sollen* can replace each other. In particular, attention is focused on the different degree of strength of expression *müssen* and *sollen*, the degree of their specification, taking into account the situation of communication. Because of this, the semantic difference between these modal verbs can be clearly illustrated only contextually. It is determined that in the Ukrainian language there are no equivalents of these modal verbs to reflect the requirement.

Instead, there are modal predicates available, formed by modal adjectives or modally colored full verbs, but also with impersonal constructions. The analysis allows us to conclude that the Ukrainian language cannot always convey the semantic issues and ambiguity of *müssen* and *sollen*. Thus, when working with these modal verbs there is a thought process, the beginning and end of which is the context.

Key words: modality, modal verbs, semantic meaning, translation, *müssen*, *sollen*.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями

Поняття модальності зустрічається в багатьох мовах. Відповідно до традиційних напрямів досліджень мовознавства (фонетики, морфології, синтаксису, семантики), засоби вираження модальності розглядаються у фонетичному, морфологічному, синтаксичному та лексичному аспектах. Тому, як прагматична категорія, модальність може проявлятися на граматичному, лексичному або інтонаційному рівні. У текстах модальність розкривається через модальні дієслова, що можуть відображати експліцитність та імпліцитність, демонструвати відношення між ментальними процесами і обставинами. Через те, вивчення різноманітних аспектів такого мовного явища як модальність є очевидним, оскільки вона виступає невід'ємною і однією з основних ознак речення.

Аналіз досліджень та публікацій

Модальність у сучасному мовознавстві характеризується складністю та багатомірністю, хоча не доводиться говорити про вичерпне вивчення цієї проблеми як у загальнолінгвістичному плані, так й по відношенню окремо взятих мов. Не виняток становить і німецька мова. Розглянемо, як модальність трактується німецькими дослідниками.

Німецькі філософи говорять про онтологічну модальність, тобто спосіб існування чи буття [6].

Представники традиційної німецької логіки визначають модальність як спосіб представлення відносин між суб'єктом та його дією, яка виражається інфінітивом можливості, необхідності, дозволу, заборони, бажання, вимоги тощо, а також оцінюють її як спосіб позиції та оцінки реальності мовця до позначеної дії, припущення тощо. [8, с. 131].

Науковці визначають три різновиди модальних відносин:

- 1) співвідношення між змістом та реальністю висловлювання;
- 2) оцінювання мовцем змісту висловлювання відносно ступеня його ймовірності;
- 3) ставлення суб'єкта як виконавця дії до самої дії з огляду на її можливості чи необхідності [9, с. 91].

На думку українських дослідників, явище модальності це:

- 1) категорія темпоральності, атрибутивності, релятивності [2, с. 31];
- 2) об'єктивний стан речей у світі та пізнання його мовцем-оповідачем; суб'єктивне інтерпретування події в межах можливості, наміру, вірогідності, необхідності, сумніву, категоричності; комунікативний намір мовця передати об'єктивну чи суб'єктивну інформацію, спонукати його до чогось чи висловити бажання про щось; емоційність, нейтральність акту комунікації [3, с. 182];
- 3) інтенційно-комунікативна категорія модусу речення [4, с. 20–21].

Як було зауважено вище, модальність виражається через модальні дієслова, які також аналізуються крізь призму різноманітних визначень. Усілякі дискусії з приводу однозначності або багатозначності модальних дієслів німецької мови приводять до висновку про їх поліфункціональність. Проте важливо, щоб це різноманіття значень точно відображало ефект тексту оригіналу у тексті перекладу, що дає поняття еквівалентності.

У германістиці науковці Х. Альтман, К. Вельке, У. Енгель, Х.В. Еромс, С. Ханеман характеризують їх як *Modalitätsverben* (модальні дієслова).

Ю. Берман, К. Пітнер, Г. Ціфонун тлумачать їх як *Halbmodale* (напівмодальні дієслова).

Х. Вейдт, В. Кюршнер та Е. Хенцель вбачають в них *modifizierende Verben* (модифікуючі дієслова).

Х. Вайнріх дотримується думки, що це – *quasi-modale Verben* (квазімодальні дієслова) [1, с. 50].

Дослідники [6] дотримуються позиції, що модальні слова позначають не об'єктивну ознаку події (як прислівники), а виражають суб'єктивну оцінку події через мовця. Вони передають не спосіб дії того, що відбувається, а позицію мовця до події.

Формулювання цілей статті

Як бачимо, такий визначальний діапазон поняття модальності та поняття модального дієслова демонструє відсутність єдиної думки дослідників у цьому напрямі. Однак існуючі дефініції не протирічать одна одній, а показують різні якості цих категорій. Такий стан речей, з огляду на окреслену проблематику дослідження, зумовлює складнощі вживання і розуміння модальних дієслів *müssen* і *sollen*. Теоретичний аналіз наукової літератури засвідчує брак наукових розвідок у напрямі вивчення семантичного характеру *müssen* і *sollen* та їх відображення в німецько-українському перекладі. Саме тому, спираючись на існуючі джерела, **метою дослідження** є спроба провести лексичний аналіз модальних дієслів *müssen* і *sollen*, з'ясувати між ними різницю і встановити спільність, а також визначити їх відповідність в українській мові.

Виклад основного матеріалу

Семантична багатозначність, а також синтаксична та морфологічна феноменальність *müssen* і *sollen* відносять їх до мовної проблематики. Аналіз питання вживання і перекладу німецьких цих модальних дієслів в українській мові відбувається узагальнено, у сукупності з іншими модальними дієсловами (*können*, *wollen*, *dürfen*, *mögen*), тому необхідним є більш ретельний розгляд цієї проблеми.

За допомогою модальних дієслів *müssen* і *sollen* виражається необхідність, але значення кожного кардинально різняться. Отож використання цих модальних дієслів є часто проблематичним. Вочевидь потрібен такий ресурс, який зможе дати відповіді на цілком конкретні питання, підготувати до всіх можливих випадків їх застосування. Отже, *müssen* виражає об'єктивно необхідну дію через примус, вимогу, пояснення. *Sollen* – об'єктивну необхідність через примус, вимогу, роз'яснення, пораду, припущення або наказ. Як бачимо, їх значення дуже подібні. Внаслідок чого ці модальні дієслова вживаються одне замість іншого, при цьому не враховуються їхні семантичні відмінності. Такий стан речей призводить як до складнощів їх розуміння і використання, так й до складнощів їх перекладу українською мовою. Ще більшою стає проблема перекладу в окремо взятих реченнях без урахування контексту, що призводить до помилкових перекладацьких рішень.

Аналіз підручників з граматики німецької мови дозволив дійти висновку про недостатність навчальної інформації щодо задоволення теоретичних знань й відпрацювання практичних навичок у цьому напрямі. Спробуємо проаналізувати речення, де *müssen* і *sollen* можна передати в українській мові за допомогою слів: слід, потрібно, необхідно.

(1) *Heute habe ich Gäste, darum muss ich zu Hause früher sein.* Сьогодні у мене гості, тому я мушу бути вдома раніше.

(2) *Die Sekretärin sagt, ich soll zum Chef gehen.* Секретарша сказала, що я повинен зайти до шефа. У наведеному прикладі (1) для вираження *müssen* в українській мові більше підходить слово «мушу», тоді як у другому – слово «повинен».

Також можна говорити про різний ступінь сили висловлювання *müssen* і *sollen* з урахуванням ситуації висловленої. Зазначене є доцільним, так як семантична відмінність може чітко просліджуватися лише контекстуально. Для порівняння:

(1) *Ihr müsst / sollt damit eine Ende bereiten!* Ви маєте покінчити з цим!

(2) *Der Lehrer fordert, dass der Junge sich entschuldigen soll / muss.* Вчитель вимагає від хлопчика вибачення.

Безсумнівно, наведені речення, що демонструють вимогу, завдяки модальним дієсловам *müssen* і *sollen*, не здатні показати контрастні відмінності їх уживання. На підставі цих прикладів проблеми з розумінням тільки посилюються, що сприяє не найкращій підготовці до мовної практики. Враховуючи це, важливо аналізувати речення, що викликають сумніви щодо вживання одного з цих модальних дієслів, у рамках контексту. Це допоможе продемонструвати семантичні тонкощі *müssen* і *sollen*.

Звернемося до іншого прикладу:

(1) *Sie müssen diese Medikamente nehmen, sonst stecken sie alle anderen an.*

(2) *Sie sollen diese Medikamente nehmen, sonst stecken sie alle anderen an.*

– Ви *мусите* (повинні) *прийняти* ці ліки, інакше *заразите* всіх інших.

Особа, якій адресована вимога через *sollen*, має слабкіші потреби у виконанні дії, ніж при використанні *müssen*. Семантичну відмінність у наведених прикладах можна підсилити за допомогою мовних засобів, наприклад, прислівників, *unbedingt* (у першому реченні):

(1) *Sie müssen unbedingt diese Medikamente nehmen, sonst stecken sie alle anderen an.*

– Ви *мусите* (повинні) *обов'язково прийняти* ці ліки, інакше *заразите* всіх інших;

або *besser* (у другому):

(2) *Sie sollen besser diese Medikamente nehmen, sonst stecken sie alle anderen an.*

– Вам *краще прийняти* ці ліки, інакше *заразите* всіх інших.

В українській мові немає модального дієслова для відображення *müssen* і *sollen*. Натомість у доступі є модальні предикати, утворені завдяки модальним прикметникам або модально зафарбованим повноцінним дієсловом, але також з безособовими конструкціями. Так *müssen* буде виражатися модальним прикметником *повинен* (Ви повинні прийняти ці ліки...). Від вживання прикметника також можна відмовитися: *Прийміть ліки!* При цьому інтонація відіграє вирішальну роль, незалежно від того, чи є висловлювання наказовим чи набуває рекомендаційного характеру. Рекомендований нюанс із «*sollen*»:

(1) *Sie sollen diese Medikamente nehmen, sonst stecken sie alle anderen an.*

Таке формулювання може бути використано на синтаксичному рівні як через безособову конструкцію (Вам *слід прийняти ліки*), так й через модальне дієслово (*Бажано, щоб Ви прийняли ліки*) (*Es ist wünschenswert / erforderlich, dass Sie Medikamente nehmen*). Якщо порівняти речення «*Прийміть ліки!*» та «*Бажано, щоб Ви прийняли ліки*» при перекладі без слова «*бажано*» можна обійтися. Висловитися можна за допомогою інфінітивної конструкції у поєднанні з кон'юнктивною часткою «*б*» (Вам *краще було б прийняти ліки. Es wäre besser für Sie, Medikamente zu nehmen.*)

У контексті цих прикладів, вимога може відображатися не тільки через *müssen* або *sollen*, також через модальні прислівники *потрібно*, *треба*, *необхідно* / *nötig, notwendig*: Вам *потрібно* / *необхідно прийняти ліки*.

У деяких підручниках з німецької граматики для іноземців пропонуються завдання на розуміння вживання *müssen* і *sollen*. Стало цікавим проаналізувати таку вправу, з підручника граматики німецької мови для іноземців (8, с. 61). Розглянемо наступний приклад:

– *Heute habe ich noch nicht sollen müssen. Es ist noch zu früh am Samstag. Nicht einmal aufstehen habe ich sollen. Das Paradies muss vor dem Sollen gelegen haben. Das Paradies war sollfrei....*

Як бачимо, у наведеному прикладі зробити аналіз *müssen* і *sollen* не вдається. Тим більше, що у першому реченні ці два модальних дієслова вжиті разом. Для цього нам не вистачає додаткової текстуальної інформації. Значить, дати чітку відповідь на поставлене завдання, а відтак і виконати повноцінний переклад цих речень українською мовою для отримання ефекту змісту цільового тексту також не представляється можливим.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі

Вищевикладене приводить до висновку, що складність у розумінні семантичної різниці *müssen* і *sollen* полягає у правильному оцінюванні їх денотативно-конотативного розуміння. Слід підкреслити, що подібність тлумачення цих модальних дієслів зумовлюються їх нечіткою систематизацією. При цьому їхні еквіваленти в українській мові також перехреснюються. Зрозуміло, що під час роботи з *müssen* і *sollen* відбувається мисленнєвий процес, початком і кінцем якого є текст.

Перспектива подальших розвідок у цьому напрямі вбачається у вивченні питання взаємозв'язку модальних дієслів з їх парафразами та аналізу зазначеного в німецько-українському перекладі.

Література

1. Декало В. О. Дієслова модальності в сучасній німецькій мові. Наукові записки. Серія Філологічна. – Острог : Вид-во Нац. ун-ту Острозька академія. Вип. 20. 2011. С. 49–56.
2. Доценко О. Л. Семантико-прагматичний синтаксис: особливості вираження модальності : монографія. К. : Міленіум, 2006. 226 с.
3. Мірченко М. В. Модальність як комунікативно-орієнтована категорія речення. Граматика слова і граматика мови : зб. наук. пр. Донецьк, 2005. С. 175–190.0
4. Шинкарук В. Д. Категорії модусу і диктуму в структурі речення : монографія. Чернівці : Рута, 2002. 272 с.
5. Werner Abraham Modalität und Modalverben. Wohin führt uns die Syntax – wie weit brauchen wir die

Pragmatik? In: Beate Lindemann (Hrsg.): Diathese, Modalität, Deutsch als Fremdsprache. Tübingen 2004.

6. Detsch, R. (1994): Modalität. In Medien und Publikationsdienste. CONTEXT POLITIK: WISSENSCHAFT: KULTUR. URL: <http://www.cpwonline.de/lemmata/modalitaet.htm>.

7. Duden-Grammatik der deutschen Sprache, 1993-2000 Langenscheidt KG. Duden. 1998.

8. Helbig G. Buscha J. Deutsche Grammatik: ein Handbuch für den Ausländerunterricht. Langenscheidt Berlin·München·Wien·Zürich·New York. 2001.

9. Gladrow, W. Russisch im Spiegel des Deutschen: eine Einführung in den russisch-deutschen und deutsch-russischen Sprachvergleich. Frankfurt am Main. Berlin. Bern. New York. Paris. Wien. Lang 1998. 317 S.

References

1. Dekalo V. O. Dijeslova modalnosti v suchasnij nimeckij movi. Naukovi zapysky. Serija Filologichna. Ostrogh : Vyd-vo Nac. un-tu Ostrozjka akademija. Vyp. 20. 2011. pp. 49-56. [in Ukrainian].

2. Docenko O. L. Semantyko-pragmatychnyj syntaksys: osoblyvosti vyrazhennya modalnosti: Monografiya. K.: Milenium, 2006. 226 p. [in Ukrainian].

3. Mirchenko M. V. Modalnist yak komunikatyvno-orijentovana kategoriya rechennya. Gramatyka slova i gramatyka movy: zb. nauk. pr. Doneczk, 2005. pp. 175-190. [in Ukrainian].

4. Shynkaruk V. D. Kategoriyi modusu i dyktumu v strukturi rechennya: Monografiya. Chernivci: Ruta, 2002. 272 p. [in Ukrainian].

5. Abraham 2004: Werner Abraham: Modalität und Modalverben. Wohin führt uns die Syntax –wieweit brauchen wir die Pragmatik? In: Beate Lindemann (Hrsg.): Diathese, Modalität, Deutsch als Fremdsprache. Tübingen 2004.

6. Detsch, R. (1994): Modalität. In: Medien und Publikationsdienste. CONTEXT POLITIK: WISSENSCHAFT: KULTUR. [<http://www.cpwonline.de/lemmata/modalitaet.htm>].

7. Duden-Grammatik der deutschen Sprache, 1993-2000 Langenscheidt KG. Duden. 1998.

8. Helbig, G. Buscha J. Deutsche Grammatik: ein Handbuch für den Ausländerunterricht. Langenscheidt Berlin·München·Wien·Zürich·New York (2001).

9. Gladrow, W. Russisch im Spiegel des Deutschen: eine Einführung in den russisch-deutschen und deutsch-russischen Sprachvergleich Frankfurt am Main. Berlin. Bern. New York. Paris. Wien. Lang 1998. 317 S.